

YIL 1

1935

TÜRK TIB TARİHİ ARKİVİ

Archives d'Histoire de la Médecine Turque

Archiv für Geschichte der Türkischen Medizin

Dr. A. SÜHEYL ÜNVER , Dr. FERİDUN NAFİZ

İSTANBUL 1935

Yazı ve idare işleri için : Dr. Süheyl Ünver. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü.
Eczacı H. Mehmed ve Emin. Şark merkez ecza deposu, Sirkeci adreslerine müracaat.

Yılda 4 sayı çıkar. Yıllık abonesi 1 lira. Tanesi 25 kuruş

"Kader"

Etiler gibi eski milletlerin tababetleri hırafeler ve sihirlerle karışıktır. Dinde tesiri olan ilâhlar insanlara da müessirdir. Bunların bir kısmı fenalıklara ve hastalıklara ve bir kısmı da bu afetleri kurtarmaya saidir. Bu iptidai din telâkkileri zamanında muhakkak ki diğer eski milletler gibi sihir ve hırafeler ve dualar tedavilerde büyük rol oynadıkları gibi halkın kullandığı bir çok nebatî ve menşei hayvanî ilâçların da olması pek tabiidir.

Hititlerin yazıları henüz okunamadığından mevcut tabletlerde tıbbî cihazlara temas eder noktaların olup olmadığı kestirilememektedir. Hititlerin muasır milletlerde olduğu gibi bir halk tababeti olması ihtimali fazladır. Nitekim kara ciğer falının Hititlerde mevcut olduğunu görüyoruz. Bu Sumerlerde de vardır. Belki oradan Anadoluya gelmiştir. Bu teşhis ve inzar tayini usulünün hâlâ Anadoluda halk arasında yaşamakta olması şayanı dikkattir. Tarihi menşeleri aranacak olursa, Anadolunun en eski Türk sekenesinden olan Etilerden bu günkü torunlarına miras kalma pek çok hatıralar vardır. Ve hâlâ aramızda yaşamaktadır. Meselâ Anadoluda ve hatta İstanbulda ay dede tabirini herkes tanır ki bunun kökü en eski asırlara kadar uzanmaktadır. Halen bu hususta bilgilerimiz noksan olmakla beraber Etilerden birçok hatıra ve bilgiler bizde de bu gün vardır.

İslâm tıbbında Farmakoloji ve saydilani nebatlar

Dr. Med. M. F. Nafiz

İslam tıbbının göze çarpan mühim varlıklarından diyetetik ve tedavi sahaları hakikaten başlı başına yaratıcı mabsûllerle doludur. İşte ben burada onu anlatmak ve Malagalı meşhur İbni Baytarın büyük edviye müfredatı kitabından söz açmak istiyorum.

Bu varlıkları anlamayı kolaylaştırır düşüncesile bir girişme, ve İspanya Arablarındaki edviye ve saydilani otlar üstünde çalışanların kısaca yaşayış ve kitaplarını yazdıktan sonra İbni Baytardan genişçe söz açmak ve Adasoğanı üstüne olan değerli sözlerini aynen Arabcasından Türkçeye çevirmek istiyorum.

Farmakologi - Saydilani nebatlar - Botanik

Farmakologi, saydilani nebatlar, botanik sahasında Endülüs Arabları arayıcı, yaratıcı, öğretici olarak temeyyüz ederler. Doğudaki Arablar nasıl ilk hakiki eczacılığı kurmuşlarsa, Endülüsdekiler de Avrupada aynı işi yaptılar. Eczacılar bu sanatta çalışmak için imtihan geçirmeğe mecburdu. İlaçları nebati, kimyevî unsurlardan hazırlardı. Evet ilk defa suyu ve tıbbî mustahzaratı taktir ettiler.

Dioscorides in Yunanca yazılı eseri, yeni usuldeki nebatat ve saydilani nebatların araştırılmasında iş klavuzu oldu. Hicretin 337 tarihinde halife Abdurrahman III, Rum Kayseri Kostantin VII (909 — 911) den resimli Dioscorides kitabını aldı. Daha sonra kayser, Dioscorides kitabını Yunancasından Latinceye çevirmek için Nicolas adında münzevi bir rahibi âlim sıfatile Abdurrahmana yolladı. İspanyada Yunanca bilen hiç kimse yoktu. Lâkin Latince bilen pek çok vardı. Böylelikle Dioscorides in eseri Latincesinden Arabcaya çevrilebilecekti [1] eserin latincesi :

Endülüş Arablarında nebatlar, saydilani nebatlar ilmi fevkalâde tarakkiye mazhar oldu. Nebatların fizyologisi meselâ cinsi ayrılıkları, nusgun cevelanı, coğrafyai, iklimlere göre değişiklikleri üstüne çalıştılar. Bu işte büyük hizmet yaptılar. Afrika, Asya, Avrupaya, bu üç toprak üstünde saydilani nebatların araştırılması maksadile gezintilerden geri durmadılar. Bazen onlara hünerli ressamlar da arkadaşlık ederek, otların, çiçeklerin şekillerini çizdiler ki bu gün bile değerlidir. Kadiks sultanının hassa tabibi Muhammed İbn Ali İbn Farac takriben 13 üncü miladi asırda «Nebatat bahçesi - Botanische garten» açtı ki tarihte hemen ilk defa olarak görüyoruz. [2]

[1] Dioscorides, Pedan. De medicinali materia libri sex, loa. Ruellio interpr. Ed. II Lugd. Arnolletus. 1552. Yüzlerce ot, çiçek resimlerle 16 + 790 sahife.

[2] Türkiyede çiçeklerle uğraşmak merakı eski ve lâle devri diye parlak bir ilk baharı dahi vardır. Tıbbî nebatat bahçesinin elimizde kurulup kurulmadığı sorgusuna, sanırım doğru karşılık verilemez. XVIII ci asırda İstanbulda hekimbaşı Behçet Mustafa, hekim Ataullah Mehmed Tarakcı oğlunun nebatat bahçeleri olduğunu biliyoruz. Birincisi hakkında «Stern» nin «Tababet, Türkiyede batıl itikatlar ve cinsi yaşayış» atlı kitabında, Şanizadenin bahçesi için de husûsî kütüphanemizde bulunan şimdilik dünyada biricik nüsha el yazısı «Müfredatı edviye» sinde sık sık yazmasından anlıyoruz. Hekimbaşı Salih efendinin de Anadoluhisarındaki nebatat bahçesi meşhurdur.

II

İbn Dscholdschol ابن جلدج

Ebu daud soleiman İ. Hasan İ. Dscholdschol

İspanya Arab tababeti tarihinde muharrir, ilmi edviye, nebatlar aleminde büyük hizmet ifa eyliyen ilk hekimdir. Pek gençliğinde, Dioscorides in eserini Lâtinceye çevirmek için İspanyaya gelen Yunanlı rahip Nicolas ile tanıştı.

Müeyyet Hişamın (976 — 1013) hassa tabibi oldu. İbni Baytar ın kitabında « جلدج » adını çok görüyoruz. İspanyada, Merakişde, Şimali Afrika kıyılarında saydilanı nebatların taharri ve tettebbuu maksadile seyahatler yaptı. Nebatlar üstüne olan tavsifatı pek mükemmel ve doğru idi. İbn Baytarda yazıldığı gibi « Bardi » Papyrus ü yazdı (kâğıt demek olan papier ile papirus sözü arasındaki büyük benzeyiş ortadadır.)

Papirüs suda biter, uzun yaprakları var ki hurma yaprağına benzer. Sakı ak yeşilcedir. Bir çok gılaflı vardır. Bundan beyaz bir kâğıt olur ki Mısırdaki buna Qurthas derler. [3]

İbn جلدج bir çok eser yazdı. İlk eseri Dioscorides in deva adlarını şerh ve tefsir üstüne Kurtubada 982 de yazılmıştı. Bu eserin muhteviyatı umumiyetle nebati idi. Dioscoridesde yalnız adları yazılı olanlar üstüne, meselâ cıvanın zencefreden ayrılma ve istihzarını anlatan diğer eseri mühimdir. Dioscorides in kitabında bulunmayan devalar üstüne olan kitabı da anılmalıdır. Bazı tabiblerin yanlış nazariyeleri üstüne de bir eseri vardır.

Müeyyet billah zamanında yaşıyan bazı hekim ve filozofların hayatları üstüne olan eseri, Arab Tıbb tarihinin ilk mesaisi olacaktır. (Arab tababet tarihi yazanlardan ilerde bahsedeceğim.)

III

İbn Wafid

Abd el Mutarrif abd el Rahman İ. Muhammed İ. abd el karim İ. Yahya İ. Al Wafid al Lachami al andalusi.

Umumiyetle İbni Vefit diye çağırılır. Orta çağda Abbengueffit diye bozulmuş bir sözle söylenirdi. 997 yılı birinci kânunda doğ-

[3] Bardi Anadoludaki sulu bataklıklarda bulunur. Adına berdi derler. Kâğıt yapıldığını bilmiyorum. Yalnız üzüm salkımlarını hevenk yapmak için bağ gibi ıslatılmış saklarını öreerek kullanırlar. Yük semerlerini de berdi ile doldururlar.

du. Yüksek bir aileye mensuptu. Eski Arab farmakologlarından-
dır. Devalarla uğraşmış, büyük hizmet yapmıştır.

İspanyadaki bu devrin haşmetli İslam hükûmetlerinden Toledo
sultanı Alâmun yahia İ. Dahnun (1065 — 1077) un uzun müddet
veziri oldu. Kurtubada pek meşhur bir tabib oldu, Toledo hasta-
nesinde çalışdı. Dioscorides ve Galen - Calinos un edviye müfre-
datını uzun okumasile yalnız iyice anlamakla kalmadı, onları doğru
bir şekle koyan büyük bir kitab yazdı. Kitab al adiwia al muf-
redei basit devalardan ve diğer eseri «Manduction ad artem me-
dicam» ispençiyarideki ilmi, ameli tıb üstünedir. Hamamlar, mer-
hemler üstüne küçük eserleri, türlü sayrılıklar için reçete kitab-
ları yazdı. 460 / 1068 de öldü. ابن ابی اصیبه kısım II 49, Wüsten-
feld, 141, Leclerc 1.545. El edviyei müfrede: eskoryal 188.
Gotha 72, bu son eser Latinceye de tercüme edildi. Choulant
(kitâblar ilmi sahife 370. Dozy ilâve XXIII cilt I, sahife 485
el tezkere At fadkira hamamlar üstüne olan eseri Venedikte
1553 de Latince basıldı.

IV

El gafiki المافقى

Ebu Cağfer Ahmed bin Mehmed İbn Seyyidül Gafiki. Aslı
Kurtuba civarındaki Gafikidendir. Nebatlar tavsifindeki mükem-
mel yazılarile İspanya etibbasının en hatırı sayılanıdır. Bilhassa
İbni Baytar onu çok takdir eder. Nebatat tettebbuu için şimali
Afrikaya seyyahat etti. Berberistan nebatları üstüne nazarı dik-
kate çekti. Birçok nebatın ve müfret devaların lâyıkile tanınma-
larını yazdı. Her tavsifde Arabca, Latince, berberice adları ya-
zardı. Hususile başkaları tarafından henüz yazılmamış nebatları
tarif eyledi ve nebatlarına yardım edecekti.

Büyük eseri Kitab al adwija al mufreda dır. Bu eser o za-
manlar farmakoloji muhtırası idi. Anber ve amonyak üstüne
tafsilat verir, Kasni at'a'lab Endülüsde yetişen afrodiziyak nebat
için malûmat verir. 1165 de öldü. Mehazlar :

Usaibia II 52. Wüst. 176, Leclerc II 79. al adwija al mufera
gotha 1998. Febris et Fumor. Bodl. I 632

Fi df'al madarr al kulliye lilbedân - al insaniye في دفع الضرر الكلي
لبدن الانسان brockelmann. Geschichte der arabischen Leteraten I.

V

İbn el Rumiya

Ebul'Abdas ah. b. M. b. Mafrag bi arrumiye al nebati ابوالعباس احمد بن محمد بن مفرج ابن الرومي النباتي Yani nenatat alimi, 12 inci asır sonunda Sevillede doğdu. Bütün hayatı saydilanı nebatların ve bunlar üstüne ilmi tebliğler, yüzlerce keşiflerle yeni nebatlar tavsif etmeğe hasretti. Afrikaya, Asyaya uzun seyahatler yaptı. 1216 senesinde şarka yaptığı bir seyahatte İskenderiyede meşhur Salâhaddin Eyyubinin kardeşile görüştü. Mısır sultanı olan bu zat Elnebatinin Kahireye gelmesini istedi. Zengin hediyeler sundu. Kendi hizmetinde kalmasını, büyük maaş bağliyacacağını söyledi. Büyük alim ise, nebatlar toplamak maksadile seyahat ettiğini, haccı gideceğini ileri sürdü. Ancak bir müddet Kahirede kaldı. Sultanın zatine mahsus hazırlanmakta olan tiryaka konulması lâzım nebatları topladı, macunu hazırladı. Hicaza gitti. Haatan sonra Filistin, Suriye, Irak ve cenubi İrana kadar geniş bir sahada dolaştı. Buralarda yeni nebatlar buldu ki bunlar İspanyada yetişmiyordu. Sevillede döndü, maruf eserlerini yazdı. İlk eseri İlm al nebat علم النبات ve Buch der reise = Kitab al Rahla dır.

(Sonu var)

Eski Viyana tıp talimi ve onun Adlî Sultan Mahmud zamanında İstanbula Yayılması [1]

Prof. Dr. phil. Karl Süsseim

München Üniversitesi Doğu dilleri Profesörü

Avusturya tababetinin Türkiyede maruf olması Baron Anton von Störk (almanca imlâsı : von Stoerck) ün adına bağlıdır.

Anton Störk 21 şubat 1731 de şimdiki Vürtembergde kâin Sulgau kasabsında doğdu. Sulgau o zamanda Vürtemberg dukalığı

[1] Aşağıdaki araştırmalara yardım için şükran borcum Münih ve Berlin